

*Душан Чалић**

УЛОГА ДРЖАВЕ, ДАНАС, У ТРАНСФОРМАЦИЈИ ОБЛИКА СВОЈИНЕ

За све земље Источне Европе, укључујући и Југославију, данас је превасходно питање трансформације државне, односно друштвене својине у нове облике својине, која би имала свог титулара. То је у бити дубока револуционарна друштвена промјена. Поставља се питање како спровести, којим средствима и на који начин. Само питање садржи дилему односа економије и политике и њихових односа у том процесу. Другим ријечима, поставља се питање односа дјеловања економских законитости и дјеловања државе. Знамо да преко шест хиљада година печат економским законитостима даје дјеловање закона вриједности, робна привреда и њен механизам. Но, исто тако знамо да је једна од функција државе, од њеног настанка до данас, да без обзира и на њен класни карактер на одређен начин учествује у развоју производних снага и друштва. Међузависност дјеловања економских закона и државе је објективно дато, и чини компоненту развоја друштва. Иако је тај однос необично актуелан и изванредно значајан данас у домену нужности трансформације облика својине у источноевропским земљама и Југославији, он је и те како значајан и за високо развијене земље Запада, као и за земље у развоју.

Закон вриједности, као мјеритељ сразмјерности уложеног друштвено потребног рада, у сваку употребну вриједност, чиме омогућава њихову размјену, претварајући их у робе, фаворизира најуспјешније, чиме постаје мотор мотивираности привредних субјеката. На тај начин закон вриједности и механизам робне привреде, до данас, најуспјешније потичу развој производних снага, окосницу развоја друштва. Дјеловање закона

* Академик Душан Чалић,
ЈАЗУ, Загреб

вриједности уз ту своју доминирајућу позитивну улогу, производи и читав низ врло негативних посљедица, које је систематски и најпотпуније обрадио Кал Маркс. Свакако, по друштво најнегативнија посљедица дјеловања закона вриједности је цикличко кретање привреде: кризама и рецесијама, стагнацијама, итд. Све то тражи интервенцију државе. Но, ингеренција државе на привредни развој неминовно спутава мотивираност привредних субјеката, тиме гуши флексибилност привредног развоја и тако кочи развој производних снага. До каквих историјских промашаја у развоју друштва може да доведе доминација државе у привредном развоју најбоље нам илустрира азијски начин производње, развој Кине, а у наше доба, етатизам, реалсоцијалистичких друштава. Но, присуство државе у привредном развоју је не само нужно, него и врло корисно, под одређеним условима. У првом реду, интервенција државе је неопходна, да подржи позитивна кретања привреде. Историја нам пружа бројне примјере такве позитивне улоге државе. Развој производних снага на свом вишем нивоу, у периоду настајања капитализма, тражио је концентрацију производних фактора и њихово ангажирање у реализацији одређеног развојног пројекта, од чије реализације зависи успјешност укупног привредног развоја. У то спада изградња инфраструктуре, првенствено, свих облика саобраћајница, водних путева, жељезница, ауто цеста, затим ПТТ, електропривредних система и још понешто.. У већини земаља држава је одиграла изванредну улогу у мобилизацији и концентрацији средстава потребних да се изграде горе споменути објекти инфраструктуре. Друга позитивна улога државе у развоју привреде се манифестира у подршци позитивних развојних привредних трендова, подршка истима путем законске регулативе. У доба првих корака примјене интензивних метода у пољопривредној производњи, у Енглеској, Arthur Young прикупља податке о тим методама, системима земљишног посједа, цестама и тд. не само у Енглеској, већ и у другим земљама Западне Европе, пропагирајући исте, одржавајући бројна предавања на ту тему. Увиђајући важност тих метода за развој пољопривреде, али и значај њихова пропагирања, влада Енглеске оснива министарство за пољопривреду 1773. год. и за секретара тог министарства именује Arthura Younga. Та се традиција наставља до данас у развијеним земљама. Кад је пракса показала да мултинационалне компаније падају у све дубљу ентропију, а да мала подuzeћа показују изванредну виталност која многоструко освјежава пословност привређивања, влада САД доноси законска акта подршке развоју тих подuzeћа. Исто тако, када је пракса показала, да развој дионичарства запослених — ESOP, придоноси мотивираности запослених, а тиме и успјешнијем привређивању, иста влада такођер доноси законска акта подршке ширењу ESOP-а. Трећа значајна функција државе је интервенција да се очувају глобални односи национал-

не привреде, производње, потрошње, извоза-увоза, платног биланса итд, да би привреда као врло сложени динамички систем могла успјешно пословати. Коначно, необично значајна улога државе је у сфери међународних економских односа. Када све горе изнесемо имамо у виду и закључујемо да је међузависност дјеловања закона вриједности, механизма робне привреде, с једне стране, и интервенције државе у привредне токове, с друге стране, закономјерност развоја друштва уопће, па и у потреби трансформације облика својине. Питање које тражи одговор је — како, до које мјере, на који начин у датим околностима и у датом времену та се интервенција мора реализирати на најбољи могући начин?

II

То је питање, управо сада актуелно у земљама Источне Европе, укључујући и Југославију. Врло лоше последице доминације политике у основном преко државе у економици, су небитне чињенице. Прихваћање и мишљење да је основни разлог томе било изванредно потиснуто дјеловање закона вриједности и механизма робне привреде. Ту грешку треба отклонити. Да би се превела пословања привреде тих земаља по принципима робне привреде, битни предуслов је трансформирати државну, односно друштвену својину у својину са титуларом. У свијету постоји низ различитих облика својине, који имају свог титулара. Међу њима се налази и државна, приватна, задружна својина, уз то што у свакој од тих група постоје посебни облици који се и по својој суштини значајно разликују. Највеће разлике су у групи приватне својине. Посебни интерес за споменуте земље представља акционарска својина, нарочито из аспекта запослених, посебно радника као власника акција подузећа у коме ради. Тај облик власништва има изванредан значај за развој социјализма. Без обзира на моменталну плимину антикомунизма, огромни дио човјечанства и даље вјерује у социјализам и жели да га остварује. Питање је само како, на који начин. Етатизам реалсоцијалистичких земаља, је негација социјализма, што је живот и потврдио. Исто тако пракса потврђује да нису супротност робна привреда и социјализам. Робна привреда најуспјешније потиче развој производних снага, а оне својим развојем траже изградњу социјализма. Истина, сам појам социјализма, морамо редефинирати, али то је посебно питање. Свакако његова основна карактеристика је у томе да у њему нема експлоатације човјека. Но пут, до тога циља је врло дуг и тражи у првом реду високоразвијене снаге друштва и изградњу друштвене индивидуе, као слободне и креативне личности. Но, то је посебно питање ван оквира наше теме.

Савремени друштвени развој ствара елементе изградње социјализма, па и у облицима својине. У првом реду, то су акционари запослени у свом подuzeћу, првенствено радници. Њихов број се постепено повећава у најразвијенијим привредама капитализма. И на нивоу теорије постоје основе за овакво моје резонирање. Наиме, без обзира на контраверзности у Марксовом учењу, па и по питању прелаза из капитализма у социјализам, нарочито изражено у „Комунистичком манифесту“ према ставу о акционарству радника формулирано у трећем тому Капитала, двадесет седмој глави, пракса говори у корист ширења акционарства запослених. То питање је нарочито актуелно у земљама реалног социјализма и Југославије, пошто су сви грађани тих земаља, а посебно запослени у подuzeћима придоносили својим радом расту државне, односно друштвене имовине. Тај аспект проблема трансформације својине у наведеним земљама потпуно уважавају и најистакнутији грађански економисти. У том контексту желим посебно истаћи ставове оснивача монетаристичке школе, добитника Нобелове награде, Miltona Friedmana, која су у бити иста као и моја. Он каже: „Ваши радници (ДЧ — говори о Југославији) већ имају одређена права у односу на подuzeће, нека врста крњег власништва. Хоћемо само да се то претвори у право трансферобилно приватно власништво. То ваше самоуправно подuzeће треба претворити у право дионичарско друштво. . . Како да се то учини већ је само по себи доста велики проблем. Битно је да се развија приватно подuzетничко тржиште, а битни увјет за то је да постоји приватно власништво над средствима за производњу, умјесто имовине што не припада никоме. . .¹ Дијелећи исто мишљење са М. Friedmanом, и за мене се поставља питање како то провести, у околностима, када је доходак запослених врло низак, акумулативна способност привреде врло мала, привредна структура јако лоша, задуженост земље велика итд. Да и не постоји тако велике слабости у сационалној економији проблем трансформације облика својине био би врло велик.

Посебно две велике опасности пријете успјешности нужне трансформације облика својине, које сви увиђају. Прва, да код продаје својине садашњих државних, односно друштвених подuzeћа, нови власници као доминантна снага не постану странци, и друга да друштво осигура реалну продајну вриједност те својине, да је нови власници не би купили буд зашто. Постоје и бројни други проблеми трансформације облика власништва, који заједно са горе споменута два, неминовно траже асистенцију државе у процесу трансформације. И у том погледу постоји опћа сагласност. Но само у начелу, а на који начин ангажирати асистенцију државе, мишљења су подјељена. До данас све разлике у гледањима како ангажирати државу у том процесу, могли би свести на два. Први, који у процесу трансформације доминатну улогу намјењује механизму робне привреде, односно

тржишту са свим његовим установама, продаји државне, односно друштвене својине у облику дионица преко бурзи, преко брокера и уз помоћ конзултанских кућа, специјализираних банака итд, а држава се брине да не буде оштећена национална привреда, било незаконито прениском валоризацијом цијене својине или да купци не буду само странци, али и да осигурава глобалне односе унутар националне економије као сложеног система: производња, потрошња, акумулација, извоз, увоз, инвестиције, задуженост земље и друго, једном рјечју да осигурава опће услове, дјеловању механизма робне привреде да исти успјешно и у пожељном правцу што прије обави трансформацију облика својине. Супротно томе, изражава се становиште, да држава буде одлучујући фактор трансформације облика својине и успостављања тржишне економије. Та се два мишљења потпуно искључују што је и нормално. Прво схватање, најдоследније је формулирано и разрађено у програму СИВ-а. Друго схватање нема свог разрађеног програма. Не улазећи у оцјену ни програма СИВ-а, по његовим елементима и појединим мјерама, од којих се неке могу и критизирати, и треба их или коригирати или мијењати, он је ипак за наше услове најбољи пут трансфера облика својине у нас. То не значи да је он у цјелини прихватљив и за друге земље Источне Европе. То мисли и већина економиста у свијету. Сигурно је модел академика Шаталова назван „Манифест 500 дана“ прихватљивији за прилике у СССР-у. У њему улога државе у процесу трансформације својине у СССР-у, игра далеко већу улогу него у програму СИВ-а. Пољска ће морати изградити свој модел, јер се и њихове прилике прилично разликују од стања у Југославији, а и од стања у СССР-у. Властите моделе трансформације облика својине и улоге државе у томе, морају направити и друге земље Источне Европе. Искуства у томе нема, осим искуства развијених робних привреда Запада. Но, њих се може ограничено користити, али ипак. У ком смислу?

Прво, у смислу сталног прожимања дјеловања механизма робне привреде и интервенције државе у привредне токове. У одређеним периодима развоја земље, као што нам историја показује, нужно је стављати већи значај на интервенције државе у привредне токове, али уз сталну промјену метода те интервенције, а онда долази вријеме, потицања дјеловања механизма робне привреде. Интеракција дјеловање робне привреде и тржишта, с једне стране, и интервенције државе, с друге стране, стално се мијења по свим параметрима, али као однос је константна.

Тај однос је најбољи ако у датим условима оптимално подржава развој производних снага. У нашем случају ко оптимално подржава развој робне привреде, и кроз то: продуктивност и ефикасност пословања. Да би тај однос што боље одмјерили, нужно је водити рачуна о дугорочним тенденцијама развоја привреде и друштва, а које се данас посебно истичу у глобализаци-

ји свјетске привреде, цикличности привредног развоја (полет — рецесија); све тјешњој повезаности планирања — дјеловања закона вриједности и договарање. Трансформација облика својине која се данас спроводи, такођер мора кореспондирати овим дугорочним трендовима развоја, у чему, како смо истакли, одређену улогу игра и држава.

Dušan Čalić

THE ROLE OF THE STATE IN THE TRANSFORMATION OF THE FORMS OF PROPERTY

Summary

Today in the world exist several forms of property. Because the property is in certain way and in given time the expression of total social relations, and because the development of production forces provokes specific changes in this relations, the very property is also dependent upon the changes. Till this changes comes primarily from the activity of regularity of market-economy, but they bring very negative consequences for the society in its entirety.

Adjoining other his roles in relation to the society, the state intervenes to keep the needful proportionality in functioning of society as complex dynamic system. Consequently, interactive function of law of worth, mechanism of merchandise-economy are given on the one hand and intervention of state on the other hand.

Today is for us of paramount importance the entity of this interaction in the changing of forms of the property in east-european countries and in Yugoslavia. There are different opinions what sort of role must they have to this process, but it is possible they reduce to two principal. In the first place the basic role must have the merchandise-market and mechanism of market, and the state must make the support in this efforts and care for preservation of proportionality which is necessary for functioning of society as totality. Secondly, that in mentioned process, special in the first phase, the principal role must have the state which is entrusted with enabling of market and taking possession for his dominant role in the economic development. In a certain countries of eastern Europe and Yugoslavia were created models for transformation of state, respectively social property. The most complete programme of our Governement is acceptable and supported from us. Arresting is also the programme »Manifesto of 500 days« in the U.S.S.R. Both of them give priority to the mechanism of merchandise-economy.